

ESHQOBIL SHUKUR SHE'RIYATIDA YULDUZLAR HAYRATI

Abdurahmonova Uldona Abdujapbarovna,

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti katta

o'qituvchisi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD)

uldonu.umidjon@gmail.com

+998946867982

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Eshqobil Shukur she'riyatidagi osmon chiroqlari, fazo ziynati bo'lmish, hayratlar olamiga doxil yulduz lirik obrazi Yaratganning mo'jizasi, aql egalari uchun alomatlardan biri sifatida asosan iymon yog'dusi, ilohiy nur; mayoq, farzand, ideal, tole', baxt-iqbol, orzu-umidlar, mahbuba; ko'z yosh, iztirob timsollari sharq-islom ma'rifati asosida shoirning "Mehrinisoga aytgan allamiz", "Muvozanat" kabi she'rlari misolida rang-barang ma'nolarni anglatishi tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar: yulduz hayrati, iymon yog'dusi, ilohiy nur; mayoq, farzand, ideal, tole', baxt-iqbol, orzu-umidlar, mahbuba; ko'z yosh, iztirob timsollari, sharq-islom ma'rifati.

Hayrat fenomenining lug'aviy ma'nolaridan biri "yulduzlarning osmonda suzib yurishi"dir. Iste'dodli shoir Eshqobil Shukur she'rlarida osmon chiroqlari, fazo ziynati bo'lmish, hayratlar olamiga doxil yulduz lirik obrazi, timsoli ham Yaratganning mo'jizasi, aql egalari uchun alomatlardan biri sifatida asosan quyidagi ma'nolarni ifoda etadi:

a) iymon yog'dusi, ilohiy nur... "Naqshband" dostoni¹da Boboyi Samosiy va Hazrat Mir Kulol karvoni bilan kelayotgan ilohiy nur, iymon to'liqini-aurasini tasvirlar ekan, "zikrdan mastona qushlar"ni "uchayotgan dumli yulduzlar"ga o'xshatadi ("Uchayotgan dumli yulduzlar kabi, // Uchardi zikrdan mastona qushlar..."). Bu o'rinda qushlarni o'z ma'nosida ham, zokir ruh ma'nosida ham tushunish mumkin. "Dumli yulduzlar", ya'ni kometalar Quyoshga yaqinlashgach, uning ta'sirida "dum" chiqargani singari zokir ruhning botiniy parvozigam Yaratganga iymon, ibodat va zikr bilangina erishish mumkin. Yoki dostonida Boboyi Samosiy va Hazrat Mir Kulolning bo'lajak shogirdlari Xoja Bahouddin Naqshband qishlog'i – Qasri Hinduvon tuprog'iga qadam bosishi tasvirida pirlar vositasida Yaratganning ulug' inoyati, nazari bilan bu zaminga iymon yog'dusi, ilohiy nur baxsh etilgani "Falak xurjunidan to'kdi yulduzlar, // Manzildan viqor-la tushib keldi oy... // Poyiga to'shaldi ko'ngillar, ko'zlar" tarzida ifoda etiladi. Shunga yaqin metaforani yana shu dostonida Bahouddin Naqshbandning uvays piri Xoja Abdulxoliq G'ijduvoniy bilan tushdagi ruhiy-g'aybiy muloqot tasvirida ham uchratamiz:

“Hazrat tush ko‘rarlar: g‘uj-g‘uj yulduzlar,

Tillo patlarini to‘kar boshidan...

Oyning qayig‘ida xotirjam suzgan

Hoja G‘ijduvoni chiqar qoshidan”.

Agar pirlar bilan muloqotlardagi bu ikki metaforani shartli ravishda “duo” tarzida qabul qilsak, uning “ijobat” bo‘lganiga Hazrat Xoja Bahouddin Naqshbandning nafsni idora qilish, qalbni tarbiyalash, Alloh xazinasi bo‘lgan vujudni pok saqlash uchun yetti yil uzlatda “xalqdan butunlay umid uzib”, shovqin-surondan uzilib, ruh erkinligiga – ilohiy nurga erishish uchun o‘zini o‘zi tarbiya qilgani haqidagi hikoyatda duch kelamiz:

“Kezar... yulduzlarga to‘lar kulohi,

Kurtak otib borar kuygan ud-aso.

Hazrat sahro kezar, hurriyat izlab,

Sahro kezganiday hazrati Muso”.

Doston so‘ngida esa shoir Bahouddin Naqshband merosidan olgani bilimini, ijod zavqini tasvirlar ekan, ko‘ngilni tuproqqa mengzab, bu dil zaminiga yulduzlar ekildi, ya’ni qalbga ilohiy bir yog‘du singdi, der ekan, dostonning to‘rt o‘rnidagi “Falak xurjunidan to‘kdi yulduzlar”, “Hazrat tush ko‘rarlar: g‘uj-g‘uj yulduzlar, Tillo patlarini to‘kar boshidan...”, “Kezar... yulduzlarga to‘lar kulohi”, “Dilim tuprog‘iga yulduzlar ekdi” satrlaridagi yulduzlar hayrati bir-birini yuzaga keltirgani, o‘zaro binarlikda namoyon bo‘lganini anglash qiyin emas. Shoir nazdida, yulduzlar bilan to‘la osmon shudringzor dalaga o‘xshaydi, unda “yolg‘iz bir muhabbat – mazlum e’tiqod” borki, **ilohiy nurga** – asl muhabbatga erishish uchun “yulduzlar nurini ichish”, ya’ni e’tiqodni mustahkamlash lozim (“Parishon kechalarda shudringlar kechib, // Siz, men va muhabbat yashay boshlasak, // Yulduzlarning zarhal nurlarin ichib”²):

“Sajdaga bosh qo‘yib bukilgan chog‘da,

Yulduzlar yurtida paydo bo‘lsak biz.

Osmon qabatlarida sayr etsak sarxush

Va osmon sayr etsa bizning ko‘zlarda³”.

Yulduzlar shu‘lasining rangi qizilligi bois shoir bu timsolni may obraziga ko‘chiradiki, bu ham mumtoz adabiyotimizga xos ilohiy ishq yolqinini tamsil etadi:

“Men endi bir darveshman,

Sen xayrdan kech, gulim.

Xaltamda bir yulduz bo‘lsa,

Ming qadahda ich, gulim⁴”;

² Eshqobil Shukur. Hamal ayvoni. – T.: Sharq, 2002. – B. 312.

³ O‘sha manba. – B. 242.

⁴ Eshqobil Shukur. Yashil qushlar. – T.: Yozuvchi, 1995. – B. 108.

b) mayoq, farzand, ideal, tole', baxt-iqbol, orzu-umidlar, mahbuba. Yulduzlarning yana bir azaliy vazifasi – mayoq, yo'l ko'rsatish (Oltin Qoziq (qutb), Surayyo, Yetti og'ayni, Hulkar va hkz). Eshqobil Shukur ham qator she'rlarida yulduz obraziga poetik mayoq vazifasini bajarishni yuklarkan, yuldazlar hayrati, avvalo, ko'ngilni uyg'otishi, tozalashi, yangilashi, yuksaltirishi lozim, deb hisoblaydi: "Yurakni uyg'otib yuboring... Tinglayin yulduzlar qo'ng'irog'ini..."⁵. Xalqimiz hamisha tole'ni yulduzga mengzab, tilak tilanguvchining baxt-iqboli ham yulduzdek porloq bo'lishini niyat qiladi. Yoki "Mehrinisoga aytgan allamiz" she'ri⁶dagi "ena qiz" evfoniyasida ham "Allasin yulduz aytsin", deyiladi". "Muvozanat" she'ri⁷da esa yosh juftlikning ilk boshpanohi – tor xona osmonga mengzalar ekan, ular boshiga yog'ilayotgan baxt-saodat yog'dusi gullardek sochilayotgan yulduzlarga ("yulduzlarni gulday sochmoqda shamol") mengzalarkan, kelin-kuyov orzulari, o'y-xayollari yorug' niyatlarga to'laligini ifodalashda ham shu lirik obrazga murojaat qilinadi: "yulduzlar suvidan to'yingan xayol".

v) ko'z yosh, iztirob... Yulduzlar olisdan qaraganda, chindan ham ko'z yoshlarga, qizil shu'lalar sochayotganga o'xshaydi. Shuning uchun ham Eshqobil Shukur she'rlarida lirik qahramon **ko'z yoshlari** ham ("Supurmokda ko'ksimdan yellar // Sinib qolgan yulduzchalarni"⁸ yoki "Kipriklari bilan yulduzlar tashib, // Ko'zda suv ichirgan xotiralar"⁹) yoxud "Yulduzsiz kechalarga // Kiprikda yulduz berdim"¹⁰ yo "Tomog'imga qultum-qultum // Muz tiqildi — so'z tiqildi, // Yulduzchalar "qult-qult" etib, // Qaynab yotgan ko'z tiqildi"¹¹ yoki "Bo'g'zimni yulduzlar kuydirar, Umrin og'rir, o'limin og'rir"¹²), tanadan **oqayotgan qon** ham ("Ko'ziga olamning husni bitilgan, // Ko'ksidan suyulgan yulduzlar oqar"¹³) yoki "Tomiringdan oqkan chechaklaringdan // Ruhning osmoniga uchdi yulduzlar"¹⁴ yo "Oyni tishlab oldim men, // Labda yulduzlar qoni"¹⁵), **iztiroblar, dard-alamlar** ham ("O'lik yulduzlarga to'ldi botining, // Manglaying tirtiqmi, yuraging tirtiq?"¹⁶) yoki "Qo'lida muzlagan o'lik yulduzlar, // Tupukka o'xshardi ko'zidagi yosh"¹⁷) ham yulduzga mengzaladi. Bu obrazlarning aksariyati ruhiy iztirob, tushkunlik, qalb og'rig'ining turli rakurslardagi ko'rinishlari bo'lib, ularda ko'ngil o'z manzilini, o'z maqomini, o'z o'rnini, bir so'z bilan aytsak, o'zini izlayotgani ifoda etiladi.

⁵ Eshqobil Shukur. Sochlari sumbul-sumbul. – T.: Adabiyot va san'at, 1988. – B. 51.

⁶ O'sha manba. – B. 13.

⁷ Eshqobil Shukur. Sochlari sumbul-sumbul. – T.: Adabiyot va san'at, 1988. – B. 50.

⁸ O'sha manba. – B. 42.

⁹ Eshqobil Shukur. Tungi gullar. – T.: Yosh gvardiya, 1989. – B. 41.

¹⁰ Eshqobil Shukur. Hamal ayvoni. – T.: Sharq, 2002. – B. 282.

¹¹ Eshqobil Shukur. Tungi gullar. – T.: Yosh gvardiya, 1989. – B. 18.

¹² O'sha manba. – B. 39.

¹³ Eshqobil Shukur. Yashil qushlar. – T.: Yozuvchi, 1995. – B. 122.

¹⁴ Eshqobil Shukur. Sochlari sumbul-sumbul. – T.: Adabiyot va san'at, 1988. – B. 36.

¹⁵ O'sha manba. – B. 29.

¹⁶ Eshqobil Shukur. Hamal ayvoni. – T.: Sharq, 2002. – B. 247.

¹⁷ Eshqobil Shukur. Sochlari sumbul-sumbul. – T.: Adabiyot va san'at, 1988. – B. 29.

Yana bir she'r¹⁸ da “yalpizlar”, “yulduzlar”, “ko‘z yoshlar”, “sulb (mustahkam) toshlar” obrazlari o‘zaro parallel keladiki, bunda “yalpizlarning bearmon o‘rilishi”, “yulduzlarning benarvon urilishi”, “kuyuk yoshlardan g‘iybat bozorlari” bezalishi, “baxtsiz toshlardan, sho‘rlik toshlardan” haykallar yasalishi – iztirob timsollari, “ruhiy zarbalar” tasvirlari bo‘lib, ular vositasida olam va odamni idrok etish yo‘lidagi ahvoli ruhiya manzarasi chizib beriladi: “Ikkimiz yulduzlar ichida edik...

Benarvon urdilar ularni,
Siniqlari kirdi ko‘zlarimizga”.

“Yulduz siniqlari” va ularning “ko‘zga kirish”i – bu poetik idrok, tasavvur hodisasi bo‘lib, yuksak tuyg‘ulari poymol qilingan oshiq ko‘z yoshlarini ifoda etadi. Bundagi zohiriy yutqiziq aslida botiniy topildi, mag‘lubiyat esa muzaffariyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Eshqobil Shukur. Hamal ayvoni. – T.: Sharq, 2002.
2. Eshqobil Shukur. Sochlari sumbul-sumbul. – T.: Adabiyot va san‘at, 1988.
3. Eshqobil Shukur. Tungi gullar. – T.: Yosh gvardiya, 1989.
4. Eshqobil Shukur. Yashil qushlar. – T.: Yozuvchi, 1995.

¹⁸ O‘sha manba. – B. 52.